

*А. О. Чечель,
к. держ. упр, доц. кафедра менеджменту у виробничій сфері,
Донецький державний університет управління*

ОБГРУНТУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ВУГІЛЬНИХ ТЕРИТОРІЙ

З урахуванням організаційно-управлінських потреб організації єдиного еколого-економічного простору країни визначено передумови формування та складові механізму екологізації соціально-економічного розвитку промислових вугільних територій.

С учетом организационно-управленческих потребностей организации единого эколого-экономического пространства государства определены предпосылки формирования и составляющие механизма экологизации социально-экономического развития промышленных угольных территорий.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ЗВ'ЯЗОК З НАУКОВИМИ І ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Екологічний розвиток України впродовж багатьох років супроводжується незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, оскільки особливістю економіки України є її розвиток на базі мінерально-сировинного комплексу. Його наслідки негативно впливають на навколишнє середовище і створюють небезпечні передумови для погіршення перспектив поступального соціально-економічного розвитку внаслідок виснаження ресурсного потенціалу, зростання витрат на екологічний захист населення і територій, необхідності ліквідації наслідків техногенного навантаження і відновлення природних умов існування. Найбільший внесок у цей процес робить промисловість.

Незважаючи на актуальність і практичну значимість вирішення цих питань науковцями і фахівцями, завершеної методології системного підходу до формування механізму екологізації соціально-економічного розвитку промислових вугільних територій і вибору критеріїв ефективності екологічних новацій у вугільній галузі не розроблено, а досягнуті результати не дозволяють говорити про створення єдиної наукової стратегії екологізації не лише національної та регіональних економік, а й екологізації розвитку такої важливої галузі, як вугільна.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, ВИЗНАЧЕННЯ НЕВІРШЕНИХ ПИТАНЬ

Виробництво з видобутку вугілля в урбанізованих територіях сьогодні являє собою складну багатогранну систему взаємодії природних, технічних, економічних, екологічних, соціальних, правових та інших компонентів. У численних науково-дослідних роботах Поважного О.С., Ткачової Н.М., Пилюшенко В.А. [5] та інших авторів знайшли відображення різні сторони організаційно-технологічних і економічних особливостей ведення вуглевидобутку в умовах урбанізованих територій, питанням еколого-економічної оцінки природного капіталу та моделюванню соціо-еколого-економічної системи регіонів надано уваги у дослідженнях Іватано-

вої О.А. [1], Гурмана В.І., Рюминой О.В. [2], Степичевої С. [7]. В роботах Недодаєвої Н.А [3], Пельтек Л.В. [4], Чумаченка М. Г., Червоної Л.Г., Кузьменко Л.М. [6], Любімова В. І. [9] розкриті різні аспекти регіональної промислової політики та еколого-економічної політики природокористування та оцінки природно-ресурсного потенціалу в урбанізованих територіях. Разом з тим, питання екологізації соціально-економічного розвитку промислових територій в системі управління природокористуванням досліджені недостатньо і вимагають свого наукового обґрунтування.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — з урахуванням організаційно-управлінських потреб організації єдиного еколого-економічного простору країни визначити передумови формування та складові механізму екологізації соціально-економічного розвитку промислових вугільних територій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ОБГРУНТУВАННЯ ОТРИМАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У контексті екологізації соціально-економічного розвитку ефективність природоохоронних дій являє еколого-соціально-економічну і ресурсну результативність заходів екологізації, яка полягає в науковому аналізі та синтезі екологічних, природогосподарських, соціальних та економічних пріоритетів.

У цьому зв'язку змістовну сутність інструментарно-методологічного рішення екологізації соціально-економічного розвитку промислових вугільних територій можна уявити, як вибір альтернативного довгострокового природозахисного курсу за допомогою уніфікованої ітераційної процедури пошуку шляху рентабельного вкладення капіталу, що дозволяє на основі специфічних функціонально-вартісних та екологічних еквівалентів репродукувати фінансово-інвестиційні, соціальні та екологічні аспекти проектування та експлуатації виробничо-технологічних нововведень і організаційно-економічних рішень.

Ефективність екологізації соціально-економічного розвитку, будучи системним поняттям, включає два основні компоненти.

1. Економічний — відображає доцільність фінансо-

во-інвестиційних витрат у соціально-еколого-економічному аспекті.

2. Екологічний — об'єктивізує екологічну привабливість економічних інновацій за рівнем екологічного впливу на природне середовище в цілому або на окремі її компоненти. На основі причинно-наслідкових зв'язків екологізації виробництва та соціально-економічного розвитку промислових вугільних територій доведено, що додаткові зусилля, державні поряд з галузевими (матеріальні, фінансові та інтелектуальні), і витрати на її здійснення компенсуються усуванням негативних наслідків порушень екології, що забезпечує поліпшення умов життєдіяльності і тим самим сприяє неухильному зростанню впливу екологізації на динаміку та якісні характеристики відтворення промислових вугільних територій (рис. 1).

Промислові вугільні території — це частина території України, розміщена на одній або декількох земельних ділянках, розташованих в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці, площею від 20 до 700 га, у межах якої промислові підприємства мають можливість (виходячи з існуючого природного, ресурсного потенціалу, якими наділені дані території) виробляти продукцію [8].

Механізм екологізації соціально-економічного розвитку промислових вугільних територій розглядається як сукупність організаційно-економічних методів управління еколого-економічною системою, за допомогою яких реалізуються інтереси (економічні, екологічні, соціальні) та досягаються цілі збалансованого розвитку таких територій.

В умовах ринкової трансформації економіки він поєднує удосконалення форм і методів державного управління економікою з посиленням дії ринкових інструментів регулювання системи господарювання. Доведено, що провідну роль у механізмі екологізації відіграє державна політика, яка визначає умови раціонального використання природних ресурсів, поліпшення якості навколишнього середовища, створює інституціональне забезпечення екологізації соціально-економічного розвитку промислових вугільних територій. Одночасно в умовах трансформаційної економіки зростає роль специфічних ринкових принципів і методів у системі екологізації виробництва, до яких віднесено екологічне оподаткування, поширення ресурсозберігаючих, маловідходних технологій, фінансування інноваційної діяльності в галузі природокористування, реалізація еколого-інноваційних проектів, ринку екологічних послуг, сертифікація екологічно чистих виробництв і товарів, розвиток екологічного підприємництва.

Екологізація соціально-економічного розвитку промислових вугільних територій повинна стати невід'ємною складовою частиною загальнонаціональної політики поліпшення якості життя людей і відповідно предметом особливої уваги органів державної влади.

Отже є необхідність розробки організаційно-адміністративних підходів до управління раціональним природокористуванням на промислових вугільних територіях, які враховували б методологічні особливості системи управління раціональним природокористуванням.

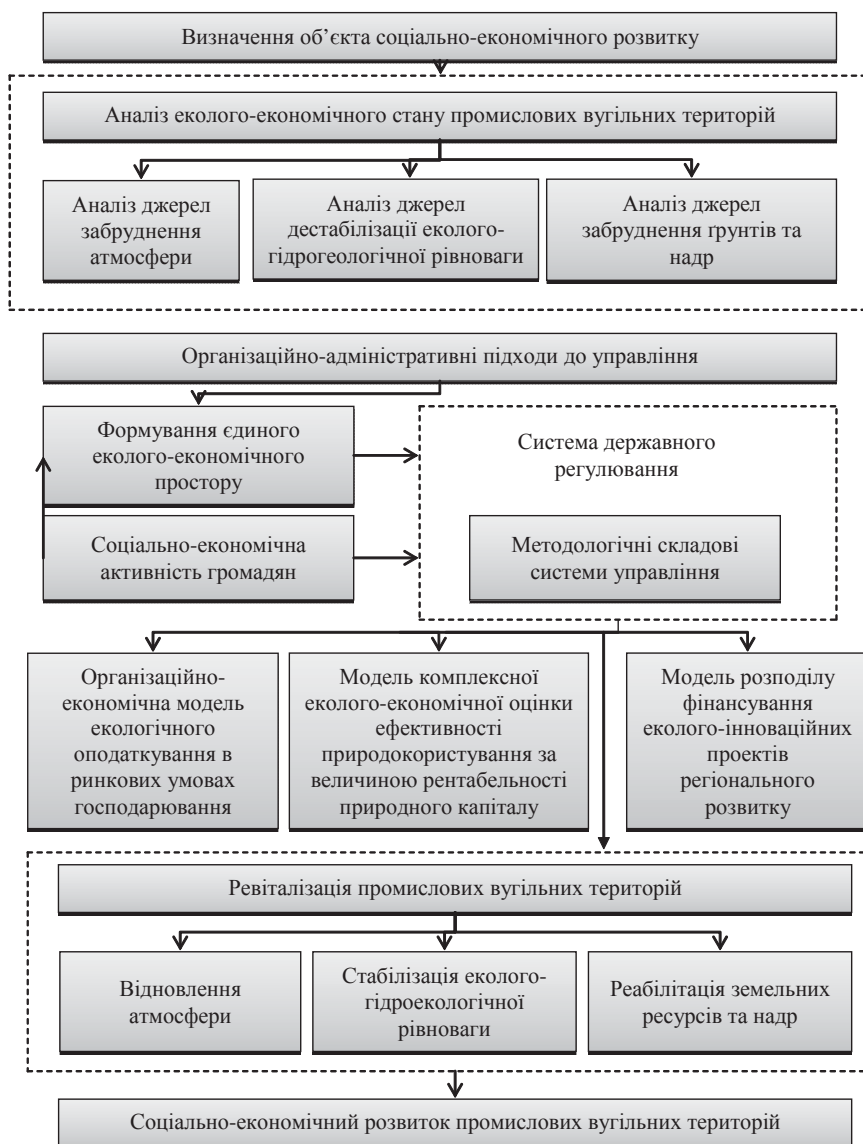

Рис. 1. Концептуальна схема механізму екологізації соціально-економічного розвитку промислових вугільних територій

Визначення об'єкта соціально-економічного розвитку починається з аналізу. Аналіз еколого-економічного стану промислових вугільних територій складається з аналізу джерел забруднення атмосфери, дослідження джерел дестабілізації еколого-гідрогеологічної рівноваги та джерел забруднення ґрунтів та надр, що має виокремлювати гармонічний розвиток трьох основних складових екологічного простору.

До основних результатів організаційно-адміністративних підходів до управління доцільно віднести формування єдиного еколого-економічного простору з урахуванням соціально-економічної активності громадян.

Безумовно, певний вплив на досягнення бажаних показників соціально-економічного розвитку території мають організаційно-функціональна структура та методологічні складові системи державного регулювання.

Необхідно зазначити, що концептуальна модель соціально-економічного сталого розвитку має базуватися на умовах, що створені в рамках організаційно-економічної моделі екологічного оподаткування в ринкових умовах господарювання, моделі комплексної еколого-економічної оцінки ефективності природокористування за величиною рентабельності природного капіталу та моделі розподілу фінансування еколого-інноваційних проектів регіонального розвитку. Перелік можливих варіантів моделювання визначається стратегічними пріоритетами розвитку конкретної території, а

само екологічний аспект особливої гостроти набуває при плануванні розвитку промислових територій, у тому числі у вугільних регіонах.

Дійовою складовою механізмів соціально-економічного розвитку промислових вугільних територій можна розглядати ревіталізацію окремих промислових та постіндустріальних ділянок. При цьому основними напрямками доцільно визначити відновлення атмосфери, стабілізацію еколого-гідроекологічної рівноваги та реабілітацію земельних ресурсів та надр.

Наведене вище дозволяє в рамках організаційно-адміністративних підходів до управління раціональним природокористуванням, на основі результатів аналізу еколого-економічного стану промислових територій, сформулювати мету та завдання організації єдиного еколого-економічного простору країни, а також виявити, що необхідно змінити в структурі управління національною економікою для його гармонізації.

Однією з важливих проблем сучасної економічної науки є пошук шляхів екологізації соціально-економічного розвитку промислових вугільних територій з метою захисту природного середовища і ресурсів від деградації, їх раціонального використання і відтворення.

Проведений аналіз еколого-економічного стану промислових вугільних територій дозволив з'ясувати сутність поняття: у роботі під промисловими вугільними територіями пропонується розуміти площі міст і селищ міського типу в адміністративних межах, до складу яких входять землі, де розташовано виробничі фонди, оборотні активи та відходи виробничої діяльності вугільних підприємств індустріальної (або постіндустріальної) стадії розвитку. Виділяють такі території за ступенем техногенного перетворення простору, або в цілому антропогенного освоєння території.

Головною проблемою у сфері охорони водних ресурсів залишається скидання забруднених вод у водні об'єкти, а на промислових вугільних територіях ще й вихід шахтної води на поверхню та підтоплення забрудненими водами. Серед інших проблемних питань слід зазначити необхідність створення прибережних захисних смуг уздовж річок і навколо водойм, а також питання підтоплення населених пунктів.

Шкідливі викиди в атмосферу на підприємствах вугільної промисловості відбуваються в результаті: підземного видобутку вугілля, включаючи виробничі процеси технологічного комплексу поверхні шахт, відвалоутворення; відкритого видобутку вугілля; збагачення твердого палива та брикетуванні вугілля; теплопостачання вугільних підприємств за допомогою промислових і комунально-побутових котельень.

Доведено, що шкідливі речовини, що виділяються в атмосферу з підземних гірничих виробок, основну масу складають пил, метан і оксид вуглецю. Інші шкідливі речовини не вловлюють і не знешкоджують, а тільки "розбавляють" повітрям. Цим самим істотний негативний вплив метану та оксиду вуглецю на природу виключається. Значну частину підприємств, що працюють без дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, складають підприємства вугільної промисловості.

Аналіз впливу гірничого виробництва на земельні ресурси та надра визначив незадовільне становище із виконанням природоохоронних заходів, які передбачені проектами ліквідації, склалося практично на усіх шахтах, що закриваються. Не виконуються в повному обсязі передбачені проектами ліквідації шахт роботи з рекультивативної земель промислових майданчиків, озеленення відвалів породи, ліквідація ставків-відстійників. Не вирішене питання правонаступників рекультивованих земельних ділянок промислових майданчиків разом із породними відвалами.

Доведено, що Донецька область досягла критичного рівня навантаження навколишнього середовища, на цій основі обґрунтована необхідність втручання шляхом

реабілітації еколого-економічних складових: атмосфери, стабілізації еколого-гідроекологічної рівноваги, земельних ресурсів та надр, тобто необхідною є екологізація соціально-економічного розвитку промислових вугільних територій.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК

Таким чином, екологізація соціально-економічного розвитку промислових вугільних територій розглядається як складний, багатосторонній процес вдосконалення та покращення виробничо-технічних, соціальних, економічних і екологічних характеристик промислових вугільних територій за допомогою технологічного оновлення та організаційно-економічних перетворень, кінцевим результатом яких є соціально і еколого-економічно ефективне використання таких територій, скорочення обсягу викидів в атмосферу і розміщення відходів, безпосереднє і/або опосередковане зменшення негативного впливу на природне середовище. Екологізацію у вищевказаному сенсі можна розглядати як особливу форму розширеного відтворення промислових вугільних територій, відмінною якісною ознакою якої є те, що тут застосовуються більш екологічно ефективні засоби виробництва, що кореспондують з цілями соціально-економічного розвитку. Для досягнення цілей екологізації збалансованого соціально-економічного розвитку промислових вугільних територій наведено схему механізму такого розвитку, який розглядається як сукупність організаційно-економічних методів управління еколого-економічною системою, за допомогою яких реалізуються соціальні, екологічні та економічні інтереси.

Література:

1. Иватанова О.А. Актуальность эколого-экономической оценки природного капитала регионов // Труды 4-й международной Конференции по проблемам горной промышленности, строительства и энергетике "Социально-экономические и экологические проблемы горной промышленности, строительства и энергетике". — Тула: ТулГУ, 2007. — С. 187—191; Тула: ТулГУ, 2008. — С. 412—417.
2. Моделирование социо-эколого-экономической системы региона / Под ред. В.И. Гурмана, Е.В. Рюминой. — М.: Наука, 2001.
3. Недодаева Н.А. Эколого-экономическая политика природопользования в условиях специфики горного производства: Монография — Донецк: НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти, 2006. — 356 с.
4. Пельтек А. В. Развитие региональной промышленной политики державы: теория, методология, механизмы: [монография] / А. В. Пельтек. — Николаев: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. — 268 с.
5. Поважний О.С., Ткачова Н.М., Пілюшенко В.А. Антикризисне управління економічною безпекою: монографія / О.С. Поважний, Н.М. Ткачова, В.А. Пілюшенко; Донец. держ. ун-т упр. — Донецьк: ВІК, 2010. — 309 с.
6. Региональная промышленная политика: концепция формирования и реализации: монография / [Н.Г. Чумаченко, Л.Г. Червова, А.М. Кузьменко и др.]. — Донецк: ИЭП НАН Украины, 2002. — 304 с.
7. Степичева С. Инструмент эколого-экономического механизма // Страховое ревю. — 1999. — № 12. — С. 3.
8. Проект закону України "Про індустріальні (промислові) парки" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://invest-koda.org.ua/uk/legislation/laws/4>
9. Любімов В.І. Концептуальна модель організаційно-економічного механізму регулювання розвитку промисловості / В.І. Любімов // Економіка та держава. — 2007. — № 1. — С. 61—63.

Стаття надійшла до редакції 08.06.2012 р.